

Marie Bláhová

Hagiografie v 10. a 11. století

Historia Slavorum Occidentis 1(6), 74-91

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIE BLÁHOVÁ (PRAHA)

HAGIOGRAFIE V 10. A 11. STOLETÍ

Hagiografie¹ jako literární žánr, který se zabývá světci, jejich historií a úctou k nim², především se snaží písemně fixovat život těchto významných členů církve jako vzor pro budoucí generace, se rozvíjela s rozvojem kultu mučedníků. Jeho počátky sahají do raně křesťanských dob. Za jeho první doklad bývá zpravidla uváděna úcta k ostatkům mučedníka Polycarpa, biskupa ve Smyrně, umučeného někdy okolo poloviny 2. století, o jehož ostatcích, které se staly předmětem úcty, se dochovala první písemná zpráva. Na západě je

¹ Přehled pramenů a literatury k hagiografii uvádějí J. Dubois, J.-L. Lamaître, *Sources et méthodes de l' hagiographie médiévale*, Paris 1993. Z nepřeberného množství prací věnovaných tomuto tématu nutno zmínit alespoň H. Delehaye, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles 1927 (4. vydání Bruxelles 1955); též *The legends of the Saints*, translated by D. Attwater, Dublin 1998; R. Aigrain, *L' hagiographie. Ses sources, ses méthodes, son histoire*, Poitiers 1953; B. de Gaiffier, *Études critiques d' hagiographie et d' iconologie*, Bruxelles 1967; L. Zoepf, *Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert*, Leipzig-Berlin 1908 (= Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, Heft 1; přetisk Hildesheim 1973); příspěvky ve sborníku *Agiografia altomedievale*, a cura di Sofia Boesch Gajano, Bologna 1976; D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, Darmstadt 1994; T.J. Heffernan, *Sacred Biography. Saints and Their Biographers in the Middle Ages*, New York-Oxford 1988; C. Moreschini, E. Noreth, *Handbuch der antiken und christlichen Literatur*, aus dem ital. übersetzt von E. Steinweg-Fleckner, A. Haberkamm, Berlin 2007, s. 453-460 (Heiligenvita und Hagiographie im Westen); příspěvky ve sbornících *Hagiographie. Culture et société. IVe - XIIe siècles. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris (2-5 mai 1979)*, Paris 1981; *Livret, collections et textes. Études sur la tradition hagiographique latine*, Sous la dir. de Martin Heinzelmann, Ostfildern 2006 (= Beihefte der Francia, Bd. 63). - Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12, Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Fontes. Prameny k českým dějinám.

² Srv. R. Aigrain, *L' hagiographie*, s. 7.

kult mučedníků doložen od poloviny 3. století. Od konce 2. století byli uctíváni rovněž apoštolové, asketi a mučedníci³. Úcta k relikviím křesťanských mučedníků se rychle šířila a nabývala značných rozměrů⁴. K mučedníkům přibývali od poloviny 3. století vyznavači, věřící, kteří obstáli ve víře přes pronásledování a věznění, na přelomu 3. a 4. století poustevníci, nedlouho na to také mniši a další osobnosti, které si z pohledu současníků zasloužily posmrtnou úctu a byly uctívány jako „svatí“. Znamením milosti, které na tyto osoby bůh seslal, byly zázraky, které činily ony samy, nebo které se odehrávaly nad jejich hrobem, či při vyzdvihování, přenášení a ukládání jejich ostatků⁵. Od roku 385, kdy milánský biskup Ambrož našel ostatky Gervasia a Protasia, přenesl je do kostela a uložil do oltáře, se forma uctívání světců změnila. Jejich ostatky byly vyzdvihovány a ukládány v oltářích ve městech a formu přenášení a ukládání ostatků upravovali biskupové⁶. Postupně bylo přenášení a uctívání světců upravováno ustanoveními synod. Od 7. století byl ritus přenášení ostatků liturgicky fixován a normován. Skládal se z nalezení ostatků (*inventio*), jejich vyzdvižení (*elevatio*), uložení (*depositio*) a vysvěcení oltáře nebo kostela, kam byly ostatky přeneseny⁷. Tak byly položeny základy uctívání lokálních světců. Jako první byly přenášeny ostatky věřících popravených podle římských zákonů a zahrabaných mimo město, do římských kostelů⁸.

Rovněž církevní činitelé v nově pokřtěných oblastech v západní a střední Evropě chtěli mít ve svých kostelech ostatky světců. Přenášeli je se

³ Srv. D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 8 a 12; W. Kirsch, *Laudes Sanctorum. Geschichte der hagiographischen Versepike vom IV. bis X. Jahrhundert*, I,1, Stuttgart 2004, s. 17 n.; O. Krafft, *Papsturkunde und Heiligensprechung. Die päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 15.

⁴ Srv. D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 11–18.

⁵ K zázrakům v raném a vrcholném středověku srv. například příspěvky ve sbornících *Mirakel im Mittelalter. Konzeptionen, Erscheinungsformen, Deutungen*, hrsg. von M. Heinzelmann, K. Herbers, D.R. Bauer, Stuttgart 2002 (= Beiträge zur Hagiographie, Band 3); *Mirakelberichte des frühen und hohen Mittelalters*, hrsg. von K. Herbers, L. Jiroušková, B. Vogel, Darmstadt 2005.

⁶ Srv. O. Krafft, *Papsturkunde*, s. 15.

⁷ Srv. M. Heinzelmann, *Translationsberichte und andere Quellen des Reliquienkultes* (Typologie des Sources du Moyen Age occidentale, 33), Turnhout 1979, s. 46–49; H. Röckelein, *Nonverbale Kommunikationsformen und Medien beim Transfer von Heiligen im Frühmittelalter*, [in:] *Medien der Kommunikation im Mittelalter* (= Beiträge zur Kommunikationsgeschichte, Bd. 15), hrsg. von H. Spieß, Wiesbaden 2003, s. 83.

⁸ Srv. D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 16–17.

slavnostním ceremoniálem a s velkou pompou z Říma do franské říše a do dalších oblastí západní Evropy. Zájem o ostatky a jejich přenášení se rozmohl natolik, že translace musely být regulovány a současně musela být činěna opatření proti uctívání falešných ostatků. Od první čtvrtiny 9. století byla proto vydávána ustanovení zakazující libovolné přenášení ostatků světců⁹.

Dnem 3. února 993 je datována první známá papežská kanonizační listina. Je formulována na jméno Jana XV. a týká se augšpurského biskupa Oldřicha (zemřel 973). Papežská kanonizace se však ještě nestala normou a neukončila ještě spontánní uctívání světců, jejichž „svatořečení“ bylo v pravomoci místních biskupů. Další podobné doklady pocházejí až z třicátých let 11. století (Simeon z Trevíru 1035/36) a z poloviny 11. století (Gerhard z Toulou 1050). Skutečnost, že se papežské listiny ke všem třem kanonizacím dochovaly pouze v pozdních opisech, vyvolává navíc pochybnosti o jejich pravosti¹⁰. Ne zcela zřetelná je případná kanonizace pražského biskupa Vojtěcha v roce 999 a Pět bratří mučedníků (1004–1009), o niž se zasazoval Bruno z Querfurtu u Jana XVIII., eventuálně též kanonizace Majola z Cluny. K nim nejsou k dispozici kanonizační listiny a pramenné zprávy nejsou jednoznačné¹¹. Až do poloviny 12. století byly papežské kanonizace spíše ojedinělé¹². Teprve od pontifikátu Alexandra III. (1159–1181), hlavně

⁹ Srv. D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 17–19. K translacím ostatků svatých v 9.–11. století srv. především M. Heinzelmann, *Translationsberichte*, passim. O translacích ostatků do Saska pojednává H. Röckelin, *Reliquientranslationen nach Sachsen im 9. Jahrhundert. Über Kommunikation, Mobilität und Öffentlichkeit im Frühmittelalter*, Stuttgart 2002 (= Beihefte der Francia, Bd. 48). Další literatura je uvedena tamtéž v pozn. 102 na s. 30.

¹⁰ Srv. O. Krafft, *Papsturkunde*, s. 19; rozbor listin je na s. 19–57. Oldřichovu kanonizaci chápe O. Krafft nikoli jako vytvoření nového práva, ale přenesení obvyklého biskupsko-synodálního rámce na římského biskupa (tamtéž, s. 25).

¹¹ Srv. O. Krafft, *Papsturkunde*, s. 25, pozn. 33 a 35. Kanonizaci biskupa Vojtěcha bez ohledu na to, že se nedochoval papežský výnos ani jiná písemná stopa považuje za jistou G. Labuda, *Kanonizacja świętego Wojciecha*, „Kwart. Hist.” 112 (2005), 3, s. 33–40. Kanonizace se prý měla konat před 2.1.999, kdy je jako svědek na císařské listině pro klášter Farfa uveden Gaudencius jako *archiepiscopus s. Adalberti martyris*. Jako doklad pro Vojtěchovu kanonizaci uvádí rovněž analogii s aktem Jana XVIII., který na prosbu opata erému sv. Antonína doporučil uctívat Pět bratří jako světce, což se odrazilo v polských i zahraničních kalendářiích. Podobný postup předpokládá rovněž u Silvestra II. pokud jde o Vojtěcha. O Vojtěchovo svatořečení měl prý zájem Boleslav Chrabrý vzhledem k plánům na vytvoření metropolitní organizace v Polsku a Gaudencius, s nímž se od počátku misie počítalo jako s „arcibiskupem sv. Vojtěcha”.

¹² Srv. O. Krafft, *Papsturkunde*, s. 58–102.

pak od zařazení jeho dekretálu *Audivimus* do Liber extra v roce 1234¹³, papežských kanonizací přibývalo¹⁴. Současně byla potlačována biskupská sva-tořečení. Podle kanonického práva byli kanonizováni nedávno zesnulí světci i světci již dříve uctívaní, jejichž ostatky byly zpravidla při této příležitosti přeneseny do hlavního chrámu¹⁵.

O „svatém” životě a smrti, případně též o vyzdvižení a přenesení ostatků světců byly skládány texty, které měly šířit jejich kult a přibližovat jejich život a zásluhy věřícím. Ti pak měli následovat příkladu světců, a jejich prostřednictvím Krista, ve svém chování¹⁶. Pravidelně pak tyto texty vznikaly v souvislosti s papežskou kanonizací. Tyto spisy jsou obecně označovány jako „legendy”, to znamená „něco, co má být čteno” nebo předčítáno, v tomto případě zpravidla při bohoslužbě. Výraz „legenda” bývá ovšem obecně užíván pro bájná vyprávění (tak ho interpretuje především angličtina). V prostředí křesťanské církve je pod tento pojem zahrnována široká škála biografických, či častěji pseudobiografických vyprávění o křesťanských světcích, tak zvané „hagiografické legendy”, též „legendy světců” (Heiligen-Legende)¹⁷. Legendy světců jsou pak chápány jako vyprávění o životě světce, které nebere ohled na historickou skutečnost a individuální představení světce, a zpravidla v něm převažují zázračné jevy¹⁸.

Až moderní historiografie rozlišila typy hagiografických textů a vytvořila jejich klasifikaci. Její základ položil Hippolyte Delehaye v základní práci o legendách *Les legendes hagiographiques*, která vyšla v prvním vydání v roce 1905 (3. vydání 1927, 4. vydání 1955)¹⁹. Cílem jeho klasifikace bylo zjištění věrohodnosti legend, zda jsou skutečně svědectvím o člověku, o němž

¹³ Srv. T. Wetzstein, *Heilige vor Gericht, Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter*, Köln 2004, s. 245–247; R. Paciocco, *Canonizzazioni e culto dei santi nella cristianità (1198–1302)*, „Medioevo francescano. Maggi” 11 (2006). K počátkům kanonizací rovněž P. Kubín, *Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204*, [in:] *Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa*, ed. P. Sommer, Praha 2006, s. 104–116.

¹⁴ Srv. O. Krafft, *Papsturkunde*, s. 103–159.

¹⁵ Srv. D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 19 n.

¹⁶ K propagandistické funkci legend srv. F. Graus, *Le funzioni del culto dei santi e della leggenda*, [in:] *Agiografia altomedievale*, a cura di Sofia Boesh Gajano, Bologna 1976, s. 145–160; J. Heffernan, *Sacred Biography. Saints and their Biographers in the Middle Ages*, New York 1988, s. 15.

¹⁷ Základní literatura o hagiografických legendách je uvedena výše, pozn. 1.

¹⁸ Srv. L. Zoepf, *Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert*, Leipzig–Berlin 1908, s. 34.

¹⁹ Srv. H. Delahaye, *Les légendes*, 4. vydání (1955), s. 101–118.

vyprávějí, a mohou být považovány za historické prameny k jeho osobě. Delehay odhlédl od tradičního členění legend na životy svatých, vyprávění o jejich umučení, zprávy o zázracích, o vyzdvižení a přenesení jejich ostatků (*vita*, *passio*, *miracula*, *elevatio* a *translatio*), i od jejich literární formy (metrické, rytmičké a prozaické), a klasifikoval legendy podle typů světců, jimž jsou věnovány, totiž zda jde o světce, jejichž uctívání se uskutečňuje v církvi legitimně a je po staletí zachováváno, nebo o světce, jejichž uctívání neodpovídá správnému způsobu, ale je sankcionováno tím, že světec byl po staletí uctíván, či o světce, kteří jako osoby nikdy neexistovali a jsou vlastně literární smyšlenkou či fikcí. Klasifikaci legend dále rozpracovali další historikové, kteří obraceli pozornost k dalším aspektům, mimo jiné k funkci legendy²⁰.

Ačkoli většina autorů pracuje se základními typy legend, je nutno brát v úvahu, že jednotlivé uvedené formy nebývají vždy dochovány samostatně, ale byly vzájemně spojovány. Především byly k jednotlivým formám textů připojovány zázraky, *miracula*, která ovšem existují i samostatně²¹. Často obsahuje hagiografický text jak vyprávění o životě světce, tak výklad o jeho smrti, vyzdvižení a přenesení jeho ostatků, a pochopitelně o zázracích, které se udály v průběhu těchto událostí i po definitivním uložení světce do hrobu. Takovýto celek je možno považovat za komplexní hagiografickou legendu, ale nutno konstatovat, že v praxi bývá pojem legenda běžně používán pro jakýkoli typ hagiografického textu.

I kdyby měla hagiografická *vita* představovat životopis světce podobně jako *vitae* obecně představovaly životopisy panovníků i jiných osobností, nepodává hagiografická *vita* zpravidla reálná životopisná fakta – alespoň ne pouze reálná životopisná fakta. Funkce hagiografických životopisů, které měly představovat především boží vůli a jednání v jednání světce a ovlivňovat v tomto duchu věřící, vedla k tomu, že biografické údaje byly podřizovány těmto propagačním a výchovným účelům. Proto byly silně stylizovány,

²⁰ Srv. především D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 131–145; rovněž T. Wolpers, *Die englische Heiligenlegende des Mittelalters. Eine Formgeschichte des Legendenzählens von der spätantiken lateinischen Tradition bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, Tübingen 1964; K. Herbers, *Hagiographie im Kontext – Konzeption und Zielvorstellung*, [in:] *Hagiographie im Kontext. Wirkungsweisen und Möglichkeiten historischer Auswertung*, hrsg. von D.R. Bauer, K. Herbers, Stuttgart 2000 (= Beiträge zur Hagiographie, Bd. 1), s. XVI.

²¹ K tomuto typu hagiografických spisů srv. A. Witkowska, *Miracula średniowieczne. Funkcje przekazu ustnego i zapisu literackiego*, [in:] A. Witkowska, *Sancti. Miracula. Peregrinationes*, Lublin 2009, s. 193–200.

„zdobený“ společnými oblíbenými motivy. Představovaly na prvním místě vůli světce sloužit bohu a jeho ctnosti²². Často obsahovaly vybájené a fiktivní údaje nebo byly samy o sobě fikcí. Když o životě světce nebyly známy konkrétní údaje, vypomohl si autor životem jiného světce nebo si údaje prostě vymyslel. Oblíbenou předlohou životů jiných světců, zvláště řeholníků, byl život sv. Benedikta²³. Snad jediným alespoň relativně spolehlivým údajem, který životy světců obsahovaly, bylo denní datum jejich úmrtí nebo jiné významné události vztahující se ke světcovi²⁴, kdy mělo být slaveno výročí, nebo, pokud úmrtní den nebyl znám, tak alespoň dne tradičně považovaného za výroční den. Roky nehrály v liturgii roli, byly proto v legendách uváděny jen výjimečně²⁵. Povaha zachycených informací vede k tomu, že životy světců bývají považovány za historicky klamavé až fantastické²⁶, a pochopitelně zcela nespolehlivé prameny, což odpovídá skutečnosti alespoň ve smyslu podání historické faktografie.

Přesto – nebo možná právě proto – patřily legendy k nejrozšířenějšímu literárnímu typu ve středověku a dodnes jsou dochovány tisíce textů hagiografických legend²⁷. Legendy byly využívány pro misijní činnost²⁸, pro posílení a oživení křesťanské víry v již christianizovaných oblastech a k výchově

²² K povaze hagiografických vitae srv. zvláště S. Coué, *Hagiographie im Kontext. Schreibeart und Funktion von Bischofsviten aus dem 11. und von Anfang des 12. Jahrhunderts*, Berlin-New York 1997 (= Arbeiten zur Frühmittelalterforschung, 24. Band); R. Savigni, «Scoperla dell'individuo». *Biografia e agiografia nei secoli XI-XII*, „Hagiographica. Rivista di agiografia e biografia della Società Internazionale per lo studio del Medioevo Latino“ XII (2005), s. 275–364; I. van 't Spijker, *Model Reading. Saints' Lives and Literature of Religious Formation in the Eleventh and Twelfth Centuries*, [in:] «Scribere sanctorum gesta». *Recueil d'études d'hagiographie médiévale offert à Guy Philippart*, edité par É. Renard, M. Trigalet, X. Hermand, P. Bertrand, Turnhout 2005, s. 135–156.

²³ Podobně je koncipována nejstarší legenda o svatém Prokopovi. Srv. J. Sláma, *Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti*, [in:] *Svatý Prokop*, s. 101.

²⁴ Například svátek sv. Martina 11. listopadu se vztahuje ke dni svěřcovy pohřbu (zemřel 8. 11. 397).

²⁵ D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 16, 72.

²⁶ S. Haarländer, *Vitae episcoporum*, s. 8.

²⁷ D. von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita*, s. 72. *Acta sanctorum* zahrnují 4000 textů o asi 2500 světcích. Srv. K. Herbers, L. Jiroušková, B. Vogel, *Zur Einführung: Mittelalterliche Mirakelberichte*, [in:] *Mirakelberichte des frühen und hohen Mittelalters*, hrsg. von K. Herbers, L. Jiroušková, B. Vogel, Darmstadt 2005, s. 1.

²⁸ Srv. L.E. von Padberg, *Die Inszenierung religiöser Konfrontationen. Theorie und Praxis der Missionspredigt im frühen Mittelalter*, Stuttgart 2003 (= Monographien zur Geschichte des Mittelalters, Bd. 51), passim.

a vzdělávání křesťanů, měly vést k následování světce a jeho prostřednictvím k následování Krista, i k velice praktickým úkonům, jakými bylo třeba poskytování finančních příspěvků ve prospěch hrobu světce nebo kostela²⁹.

Zatímco v Itálii, Španělsku a v galském prostředí narůstal počet hagiografických textů od konce 5., případně počátku 6. století a po několik století patřily životy světců a další hagiografické spisy k nejčastěji pěstovaným literárním formám³⁰, v kláštrech a kapitulách římsko-německé říše vznikaly první životy uctívaných církevních činitelů od konce 8. století³¹. Počet životů a spisů o translacích a zázracích ovšem narůstal především v 10.–11. století. Stejně se potřeba hagiografických textů projevila v oblastech střední Evropy christianizovaných až v průběhu 9. a 10. století. V souvislosti s proměnami prostředí a potřeb společnosti se měnil také typ světce, který byl předmětem hagiografických spisů. V Itálii byly v raném středověku stále rozšířeny životy mučedníků, v galo-germánském prostředí životy mnichů a biskupů, k nimž však v merovejské době přibývali rovněž mučedníci, poustevníci a misionáři³², někdy také panovníci³³. K autorům hagiografických textů patřily na konci 6. století takové osobnosti, jako byl papež Řehoř I. Veliký, Řehoř, biskup v Tours, a Venantius Fortunatus, biskup v Poitiers a básník na merovejském dvoře. Jejich spisy ovlivnily další vývoj hagiografických textů. V pozdním karlovském období se objevily první hagiografické spisy o zbožných laících, kteří zasvětili život bohu, aniž by vstoupili do církevního řádu nebo zemřeli mučednickou smrtí. Prvním z nich byl asi Život svatého hraběte Geralda z Aurillacu (zemřel 909) z pera Odonu z Cluny, sepsaný v letech 930–931. Církevní reforma a spory mezi papežstvím a císařstvím

²⁹ K funkci legend srv. E. Feistner, *Historische Typologie der deutschen Heiligenlegende des Mittelalters von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis zur Reformation*, Wiesbaden 1995, s. 1.

³⁰ Hagiografickým spisům ze severní Galie asi do roku 1000 je věnován sborník *L'hagiographie du haut Moyen Age en Gaule du Nord. Manuscrits, textes et centres de production*, sous la direction de M. Heinzelmann, Stuttgart 2001 (= Beihefte der Francia, Bd. 52). Bohatou hagiografickou produkcí o bretaňských světcích 6.–10. století vzniklou před rokem 1000 eviduje J.-C. Poulin, *L'hagiographie Bretonne du Haut Moyen Âge. Répertoire raisonné*, Ostfildern 2009 (= Beihefte der Francia, Bd. 69).

³¹ K nejstarším patří život prvního opata fuldského kláštera Sturma z pera jeho příbuzného a později rovněž opata ve Fuldě Eigila († 15. 6. 822), sepsaný na konci 8. století. Srv. P. Engelbert, *Die Vita Sturmi des Eigil von Fulda*, Marburg 1968, s. 18–20.

³² K tomu především F. Graus, *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*, Praha 1965, s. 353–390.

³³ Srv. F. Graus, *Volk*, s. 390–433.

v 11. století vedly na k zdůrazňování na jedné straně poustevnictví, na druhé straně profetických aspektů v boji proti korumpované světské a církevní moci. Svého vrcholu však tyto tendence dosáhly až ve 12. století v díle Bernarda z Clairvaux a ve spisech o mučednictví Tomáše Becketa³⁴.

Hlavními středisky hagiografie v zaalpských oblastech římsko-německé říše byly kláštery a kapituly starých církevních středisek v oblasti na západ od Rýna a na jih od Dunaje: v Kolíně, v Trevíru, v Metách, ve Štrasburku, v Augšpurku, v raně středověkých biskupských sídlech jako byl Hildesheim (biskupské sídlo od 815), Magdeburg (arcibiskupství 968), Halberstadt (biskupské sídlo 804), Paderborn (biskupství 799), Řezno (biskupství 739), v raně středověkých klášterech, především ve fuldském klášteře, ale i v nově zakládaných církevních institucích mimo tato střediska.

Vůbec nejstarší známý doklad *passio* na zaalpském říšském území se vztahuje ke Kolínu a jeho nejstaršímu mučedníku sv. Gereonovi, údajně jednomu z vojáků thébské legie, kteří byli pobiti na příkaz císaře Maximiana u Agauna, protože odmítli uctívat pohanské božstvo³⁵. První zprávy o něm přinesl již Řehoř Tourský. V 10. století bylo v Kolíně sepsáno *Passio Gereonis*³⁶. Na konci 9. nebo v 10. století byl složen také život kolínského biskupa Severina, jehož ostatky dal kolínský biskup Wichfried (924–954) uložit v kostele zasvěceném tomuto svěťci³⁷. V kostele sv. Pantaleona v Kolíně byl zase sepsán spis o translaci sv. Maura³⁸. V 11. století vznikla rovněž v Kolíně zpráva o translaci kolínského mučedníka Albina³⁹.

³⁴ Přehled vývoje hagiografických spisů v raném a vrcholném středověku podává C. Leonardi, *Hagiographie B. Lateinische und volkssprachl. Hagiographie (Westen) und Handschriftenüberlieferung*, [in:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 4, sl. 1841–1845.

³⁵ J. Torsy, *Gereon, hl.*, [in:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, begr. von M. Buchberger, IV, Freiburg im Breisgau 1960, Sl. 719 n.; K.H. Krüger, *Thebaische Legion*, [in:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 8, München 2003, sl. 611.

³⁶ *Acta Sanctorum*, Oct. 5, 36ff. Spis byl na základě rukopisného dochování kladen do doby okolo roku 1000, novější bádání ho datuje do 10. století. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier*, I. *Die Zeitalter des Ottonischen Staates*, Herausgabe besorgt von F.-J. Schmale, Darmstadt 1967, s. 93 a pozn. 37.

³⁷ *Acta ss.* Oct. 10, 56nn. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 93.

³⁸ *Translacio S. Maurini Coloniae auctore Stephano*, *Acta SS.* Juni 2, 279 nn. Srv. H. Sproemberg, 2. Kapitel, s. 93.

³⁹ *Translatio S. Albini martyris Coloniae*, *MGH SS* 15, 687. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 94, pozn. 40.

Poměrně početné hagiografické spisy vznikly v Trevíru. Byly věnovány raně křesťanským světcům, dávno zesnulým trevírským biskupům i nedávno zemřelým osobnostem trevírského církevního života. Hlavním hagiografickým střediskem v Trevíru byl – alespoň pokud lze soudit na základě dochovaných pramenů – klášter sv. Maximina, kde v roce 962 nebo 963 mnich Sigehard napsal *Miracula s. Maximini*⁴⁰. Později sepsal opat téhož kláštera Eberwin Život sv. Magnericha, trevírského biskupa druhé poloviny 6. století⁴¹. Větší pozornost ovšem zasluží Život mnicha Symeona z pera téhož autora sepsaný krátce po Symeonově smrti roku 1035⁴². V prostředí dómského duchovenstva v Trevíru vznikly ve třetí čtvrtině 11. století Životy sv. Heleny a sv. Agritia, vynikající více fantazií a sebevědomím duchovního „druhého Říma“, jak autor Trevír nazval, nežli spolehlivostí informací o dávno zesnulých světcích⁴³. Další spisy byly věnovány trevírským biskupům Liutwinovi (zemřel 713), jehož *Miracula* byla písemně zachycena někdy okolo poloviny 11. století, jeho předchůdci Basinovi, jehož Život sepsal pravděpodobně též autor, jako *Miracula s. Liutwini*⁴⁴. Hagiografická činnost v Trevíru ožila zvláště po otevření krypty sv. Paulina v roce 1072, v níž byly nalezeny ostatky četných světců se seznamem jejich jmen zachyceným na olovené tabulce. Událost sice vyvolala jisté pochybnosti o pravosti ostatků, ale stala se podnětem k napsání spisu *Historia martyrum Treverensium*⁴⁵.

Také v metské diecézi vznikla řada hagiografických textů. Jejich autoři věnovali, podobně jako v Kolíně, pozornost jak dávným domácím světcům, tak i soudobým reformátorům klášterního života. Nejstarším z nich pravděpodobně byla *Vita et miracula s. Glodesindis*, legenda o urozené dívce, která byla zázrakem uchráněna od sňatku, který odmítala, až jí bylo dopřáno stát se abatyší speciálně pro ni založeného kláštera, v němž v roce 615 zemřela⁴⁶. Autorem spisu byl opat kláštera svatého Arnulfa, Jan. Okolo roku 964 sepsal pravděpodobně některý mnich z kláštera Gorze nedaleko Met *Miracula*

⁴⁰ *Miracula s. Maximini*, Acta SS. Mai 7, 25 nn. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 172.

⁴¹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 173 n.

⁴² Acta SS. Juni 1, 86 nn. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 174 n.

⁴³ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 175.

⁴⁴ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 176.

⁴⁵ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 176 n.

⁴⁶ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 179.

s. *Gorgonii*, patrona kláštera, jehož ostatky nechal merovejský král Chrodegang v roce 765 přenést do Gorze. V klášteře sv. Felixe a Klimenta v Metách vznikl životopis reformního mnicha a opata kláštera Ira Kathróe (zemřel 971)⁴⁷. V klášterech metské diecéze vznikly na přelomu 10. a 11. století ještě další životopisy jejich představitelů a mnichů, jako byl například Konstantin, opat skotského kláštera sv. Symphoriana v Metách, nebo sv. Pirmin, fundátor kláštera Hornbachu u Zweibrückenu (zal. 750)⁴⁸.

Rovněž při štrasburském biskupském kostele a ve štrasburské diecézi vzniklo několik hagiografických spisů. Vedle nepříliš cenného života irského misionáře z přelomu 5. a 6. století *Fridolina*, *Vita Fridolini*, to byl spis o zázracích štrasburského biskupa Arbogasta z druhé poloviny 6. století, připisovaný biskupu Udovi III. (950–965), a život Arbogastova nástupce Florentia, dochovaný v několika recenzích ještě z 10. století. Oba spisy byly zřejmě sepsány na obranu majetku štrasburského kostela. Ve Štrasburku byl okolo poloviny 10. století složen rovněž románový život sv. Odily z Hohenburgu v Alsbasku, stejně jako *Passio s. Trudperti*, věnované irskému misionáři z přelomu 6. a 7. století a zakladateli kostela sv. Trudperta v Breisgau⁴⁹.

Další biskupské sídlo v říši s antickými kořeny, bavorský Augšpurk proslul v 10. století hagiografickou činností především zásluhou předního říšského biskupa Oldřicha (Udalrich, 923–973), prvního světce kanonizovaného papežem. Jako podklad pro kanonizaci sepsal někdy mezi lety 983 a 993 dómský probošt Gerhard Život sv. Oldřicha (*Vita Sancti Uodalrici*). V roce 984 ho augšpurský biskup Liutold předložil v Římě⁵⁰. Život sv. Oldřicha vzbudil v církevních kruzích značný zájem, byl dále přepracováván a doplňován novými zázraky, pochopitelně na úkor historické faktografie⁵¹.

Do 10. století spadají dále počátky hagiografické činností v Utrechtu (biskupským sídlem od 695), kde z podnětu biskupa Baldericha I. (918–975) sepsal Hucbald ze Sv. Amada (840–930) Život sv. Lebuina, anglického misionáře 8. století⁵². V téže době vznikl v Utrechtu také nepříliš ceněný Život

⁴⁷ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 182.

⁴⁸ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 184 n.

⁴⁹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 252–255.

⁵⁰ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 257.

⁵¹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 258.

⁵² Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 101.

sv. Odulfa, misionáře v Holandsku (zemřel asi 855)⁵³, o něco později rovněž nepřilíš kvalitní Umučení utrechtského biskupa Fridricha⁵⁴. Také v Lutychu bylo již od druhé poloviny 9. století složeno několik hagiografických spisů, z nichž vyniká Život anglosaského misionáře Lebuina (Liafwin) rovněž z pera Hukbalda ze Sv. Amanda⁵⁵.

Z raně středověkých biskupských sídel proslul hagiografickou činností hlavně Hildesheim, a to především díky životům hildesheimských biskupů, které zde byly sepsány. Děkan, bibliotékař a nakonec notář hildesheimského dómu, učitel a důvěrník biskupa Bernwarda (asi 960–1022) Thangmar zpracovával v první čtvrtině 11. století, ještě za Bernwardova života, biskupův životopis⁵⁶, který však byl později přepracován, takže dochovaná verze je konglomerátem starších i novějších částí⁵⁷. Někdy ve druhé polovině dvacátých nebo ve třicátých letech 11. století napsal klerik Wolphere životopis Bernwardova nástupce Godeharda (960–1038). V šedesátých letech ho na výzvu opata kláštera sv. Michaela Adalberta ještě přepracoval⁵⁸.

V Magdeburku zpracoval scholastik dómské školy Meginfrid v první třetině 11. století nově Život řezenského světce sv. Jimrama (zemřel 22. září 652). Jako předlohu využil Život Jimramův z pera frísinského biskupa Arbea z poloviny 8. století⁵⁹. V Halberstadtu sepsal v první polovině 11. století mnich Rochus von Ilsenburg Život biskupa Haima (840–853), z něhož se však dochoval jen zlomek⁶⁰. V sousední quedlinburské diecézi napsal klerik Nada u příležitosti přenesení ostatků římského mučedníka sv. Cyriaka markrabím Gerem z Říma do ženského kláštera v Gernrode Život tohoto světce⁶¹.

Hagiografické snahy v Řezně se stále soustřeďovaly především k „domácímu” mučedníkovi sv. Jimramovi. V první polovině 11. století zpracoval svatojimramský mnich Hartwich ne právě zdařile novou verzi Života

⁵³ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 101.

⁵⁴ *Passio Friderici episcopi Traiectensis auctore Odberto*. Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 102.

⁵⁵ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 126–130.

⁵⁶ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 61 n.

⁵⁷ Srv. S. Haarländer, *Vitae episcoporum*, s. 494 n.

⁵⁸ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 62–64; S. Haarländer, *Vitae episcoporum*, s. 508–510.

⁵⁹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 66.

⁶⁰ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 67.

⁶¹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 68 n.

svatého Jimrama, opět podle spisu Arbea Frísinského, do veršované podoby. Mnich téhož kláštera Arnold sestavil *Liber de miraculis s. Emmerammi* a *Dialogus de memoria b. Emmerammi*⁶². Vedle toho však v klášteře svatého Jimrama vznikly i životy dalších světců. Významným literárním činitelem – nejen – v oblasti hagiografie byl svatojimramský mnich Otloh (c. 1010–c. 1072), autor četných spisů, mimo jiné také několika hagiografických životů. Z jeho pera se dochovaly životy řezenského biskupa Wolfganga (c. 924–994), život raně křesťanského biskupa a světce sv. Mikuláše (270–346) *Vita s. Nicolai*, život zakladatele bavorského kláštera Altomünster (založen okolo 750), sv. Altona, *Vita s. Altonis*. Za svého pobytu ve Fuldě zpracoval také nové znění života anglosaského misionáře a mučedníka, „apoštola Němců” a také fuldského patrona Bonifáce (c. 672–754), *Vita sancti Bonifatii*. Pro klášter sv. Manga ve Füssenu napsal Otloh Život jeho zakladatele Magnuse⁶³. Otlohovým dílem je rovněž spis o přenesení ostatků svatého Dionysia Areopagity *Translatio sancti Dionysii*⁶⁴. Ve svatojimramském klášteře v Řezně má zřejmě svůj původ i jedna z nejstarších legend o českém světcí Václavovi, známá pod názvem *Crescente fide* a sepsaná asi nedlouho po založení pražského biskupství v roce 973⁶⁵, a snad i další svatováclavská a svatoludmilská legenda *Fuit in provincia Bohemorum*⁶⁶.

Naopak biskupské sídlo ve Frízinkách dávalo přednost opisování legend před vlastní tvorbou. Asi jediný vlastní vklad představovalo ve druhé polovině 10. století přepracování života franského biskupa Corbiniana (c. 670–c. 730) *Vita Corbiniani*⁶⁷.

Různý vztah k hagiografické tvorbě měly přední říšské kláštery. Již byla zmínka o fuldském klášteře, kde byla hagiografie pěstována od konce 8. století. Ve vrcholném středověku věnovaly značnou pozornost hagiografii zvláště reformované kláštery. V tomto směru vynikal především klášter na ostrově Reichenau, kde vedle bohaté historiografické tvorby, zvláště proslulého díla mnicha Hermanna (1013–1054), vznikla řada životů svatých a spisů o jejich zázracích. Odrážejí se v nich široké kontakty kláštera a přítomnost

⁶² Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 268 n.

⁶³ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 272 n.

⁶⁴ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 274 n.

⁶⁵ Srv. J. Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 42 n.

⁶⁶ Srv. J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 45 n.

⁶⁷ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 276.

mnichů z různých končin tehdy známého světa. Za zmínku stojí Zázraky sv. Marka, které měly potvrdit pravost ostatků přenesených do kláštera okolo roku 830, Život Řeka Symeona, který kdysi po vykonání válečných činů a dlouhém bloudění vstoupil do kláštera, Život sv. Meginrada, zázraky sv. Vereny, patronky kláštera v Zurzachu (podle pozdní legendy zemřela 344), sepsané v tomto klášteře podřízeném Reichenau, a veršovaný Život sv. Vereny složený přímo na Reichenau⁶⁸.

Jen několik hagiografických spisů se naopak dochovalo ze svatohavelského kláštera. Především to jsou dva životy poustevnice Wiborady, která žila v blízkosti kláštera a zemřela jako mučednice při vpádu Maďarů v roce 926. Oba životy pocházejí ze druhé poloviny 10. století, jeden od mnicha Hartmanna, druhý, nedokončený, od opata Ekkeharda I⁶⁹.

Na vlastní hagiografickou tvorbu musely ovšem nějaký čas rezignovat nově christianizované oblasti, kde dosud neexistovala kulturní střediska schopná zajistit domácí hagiografickou produkci a napsat životy nových domácích světců nebo přepracovat starší legendy pro nové prostředí. Proto třeba nejstarší latinské legendy o prvních českých světcích, svatém Václavovi a svaté Ludmile⁷⁰, vznikaly ve druhé polovině 10. století mimo Čechy, kde intelektuální život nedosahoval v té době ještě takové úrovně, aby mohl zajistit kult a propagaci nového světce. Byly sepsány v říšských střediscích jakými bylo bavorské Řezno s již zmíněným klášterem svatého Jimrama nebo italská Mantova, kde se zpracování legendy ujal tamní biskup Gumpold. Na základě těchto hagiografických spisů pak byly sepisovány domácí legendy. Podobně legendy o svatém Vojtěchovi vznikaly, i když z jiných důvodů nežli legendy václavské a ludmilské, v Itálii⁷¹ a v německých oblastech

⁶⁸ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 228–238; 243–247. Rozbor hagiografických spisů sepsaných v klášteře na Reichenau a pod jeho vlivem v 10. a 11. století podává T. Klüppel, *Reichenauer Hagiographie zwischen Walahfried und Berno*, Sigmaringen 1980.

⁶⁹ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 240.

⁷⁰ Přehled václavských a ludmilských legend na základě současného stavu bádání podává J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 39–49 (včetně literatury). K sv. Václavovi srv. nověji J. Nastalska-Wišnicka, *Rex Martyr. Studium źródłoznawcze nad legendą hagiograficzną św. Wacława (X–XIV w.)*, Lublin 2010. Kult obou světců, Václava a Ludmily, a jeho prameny nověji analyzuje P. Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 81–150.

⁷¹ Autorství a místo vzniku První vojtěšské legendy, za jejíhož autora je obvykle považován mnich kláštera na Aventinu v Římě Canaparius, před časem zpochybnil Johannes Fried, především s ohledem na nalezený text legendy v passionale cášského dómu

říše⁷². Teprve když již byly položeny základy církevní organizace a vznikly první církevní instituce, byly hagiografické texty psány také v těchto zemích. V Čechách vznikaly václavské a ludmilské legendy od konce 10. století⁷³. V Uhrách byly v 11. století napsány Životy poustevníků Svorada vyznavače a Benedikta mučedníka a Větší legenda o sv. Štěpánovi⁷⁴. V Polsku bylo na počátku 11. století pro liturgické účely zpracováno *Passio sancti Adalberti*, od 12. století byly postupně „přepisovány“ životy sv. Vojtěcha do nové legendární podoby s fantastickým líčením a četnými zázraky⁷⁵.

Z uvedeného přehledu, v němž ovšem mohla být zmíněna jen významnější střediska a pouze zlomek známých hagiografických spisů, lze vyvodit jisté obecné rysy říšské hagiografie v 10., a hlavně v 11. století.

Autory životů, spisů o translacích a o zázracích byli v 10. a v 11. století vesměs duchovní, většinou klerici biskupských či arcibiskupských kostelů nebo mniši benediktinských klášterů. Hagiografické spisy psali někdy z vlastní iniciativy, někdy z podnětu či pověření svých představených nebo jiných církevních činitelů. Svůj zájem obraceli na jedné straně ke starým pozdně antickým a raně středověkým světcům, jejichž ostatky byly uloženy ve zdech jejich kostelů nebo klášterů, ať již tito světci byli patrony kostela či kláštera nebo jeho zakladateli, nebo byly ostatky nově získány a do těchto kostelů přeneseny. Životy, spisy o translacích a miracula pak měly nejen

P. Marie. Jako autora legendy označil lutyšského biskupa Notkera. Srv. J. Fried, *Gnesen - Aachen - Rom. Otto III. und der Kult des hl. Adalbert. Beobachtungen zum älteren Adalbertsleben*, [in:] *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“*, hrsg. von M. Borgolte, Berlin 2002, s. 235–279, zde s. 257 n. Srv. též J. Hoffmann, *Vita Adalberti. Früheste Textüberlieferungen der Lebensgeschichte Adalberts von Prag*, Essen 2005, s. 14 n. Proti této hypotéze vystoupil především G. Labuda, *W sprawie autorstwa i miejsca napisania Żywotu pierwszego Świętego Wojciecha*, „*Studia Źródłoznawcze*” 43 (2004), s. 115–130, s odkazem na jednoznačné římské reminiscence v textu legendy. K problematice srv. rovněž M. Sosnowski, *Studia nad wczesnymi żywotami św. Wojciecha - tradycja rękopiśmienna i polemika środowisk*, Poznań 2013. Bibliografii k osobnosti a kultu sv. Vojtěcha sestavily A. Witkowska, J. Nastalska, *Święty Wojciech: życie i kult*. Bibliografía do roku 1999, Lublin 2002. Z novější literatury srv. především P. Kubín, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 161–193.

⁷² Literaturu o Brunovi z Querfurtu evidují A. Witkowska, J. Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne. Słownik hagiografów polskich I*, Lublin 2007, s. 27–29.

⁷³ Přehled podává J. Nechutová, *Latinská literatura*, s. 39–49.

⁷⁴ Srv. *Legends a kroniky Koruny uherské*, sestavil R. Pražák, Praha 1988, s. 56–64, 74–78.

⁷⁵ Srv. A. Witkowska, *Hagiografia*, [in:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, T. 1: *Średniowiecze*, Lublin 1974, s. 341–344.

propagovat světce, ale často také stvrzovat pravost přinesených – nebo v kostele nalezených – ostatků. V této souvislosti většinou autoři „přepisovali“, přesněji znovu psali, starší legendy do nové podoby, která vyhovovala soudobým potřebám a záměrům autora nebo iniciátora spisu. Tato skutečnost vystupuje do popředí třeba u nových redakcí svatojímramské legendy, nebo ještě výrazněji u Otlohova zpracování *Translatio sancti Dionysii*, které nepochybně mělo zvýšit renomé kláštera a přinést argumenty pro pravost ostatků (Reichenau; Řezno), jež budily jisté pochybnosti současníků⁷⁶. Tato nová zpracování, *réécriture*, jak je nazývají francouzští historikové⁷⁷, byla pořizována od raného středověku. Upravovala starší životy, translace a miracula pro nové společenské podmínky⁷⁸, sloužila k propagaci světců a příslušných církevních institucí v nových poměrech. Literární úroveň těchto textů mohla být ovlivněna předlohou, především však odpovídala vzdělání a schopnostem svých autorů, i pěči, kterou hagiografickým spisům věnovali.

Na druhé straně přitahovaly zájem autorů hagiografické literatury soudobé osobnosti, které si, alespoň podle názoru představených kláštera či kostela nebo autora spisu, zasloužily úctu pro své chování a činy, které v životě vykonaly. Úcta k nim mohla zvýšit také vážnost instituce. Byli to většinou vysocí církevní činitelé, hlavně biskupové a arcibiskupové jako kolínský Severin, hildesheimský Bernward a Godehard, augšpurský Oldřich,

⁷⁶ Srv. W. Wattenbach, R. Holtzmann, F.-J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen*, s. 268 n., 274 n.

⁷⁷ Srv. především M. Goulet, *Écriture et réécriture hagiographiques. Essai sur les réécritures de Vies de saints dans l'Occident latin médiéval (VIIIe-XIIIe s.)*, Turnhout 2005 (= Hagiologia. Études sur la Sainteté en Occident – Studies on Western Sainthood, Vol. 4), zvl. s. 7–21; rovněž příspěvky ve sbornících *La réécriture hagiographique dans l'Occident médiéval. Transformations formelles et idéologiques*, sous la direction de M. Goulet, M. Heinzelmann, Ostfildern 2003 (= Beihefte der Francia, Bd. 58); *Miracles, vies et réécritures dans l'Occident médiéval. Actes de l'Atelier »La réécriture des Miracles«*. (IHAP, juin 2004) et SHG X – XII: dossier des saints de Metz et Laon et de saint Saturnin de Toulouse, sous la direction de M. Goulet, M. Heinzelmann, Sigmaringen 2006 (= Beihefte der Francia, Bd. 65); *L'hagiographie mérovingienne à travers ses réécritures*, ed. M. Goulet, M. Heinzelmann, Ch. Veyrard-Cosme, Ostfildern 2010 (Beihefte der Francia, Bd. 71); M. Diesenberger, *How Collections Shape the Texts: Rewriting and Rearranging Passions in Carolingian Bavaria*, [in:] *Livret, Collections*, s. 195–224.

⁷⁸ Na společenskou stylizaci a proměnu světců v novém společenském prostředí upozornil především F. Graus, *Mittelalterliche Heiligenverehrung als sozialgeschichtliches Phänomen*, [in:] *Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. von P. Dinzelsbacher, D.R. Bauer, Ostfildern 1990, s. 86–102. Proměnu prokopských legend v závislosti na proměně společenského prostředí, kde měly působit, sleduje J. Sláma, *Svatý Prokop*, s. 100–103.

halberstadtský Haimo, řezenský Wolfgang, rovněž opati říšských klášterů jako například Kathróe v Metách, nebo Konstantin v klášteře sv. Symphoriana v Metách, ale také četní misionáři, kteří zahynuli při šíření křesťanského učení mučednickou smrtí. K misionářům-mučedníkům jako nově uctívaným světcům se obraceli autoři hagiografických spisů především na okraji křesťanského světa a v nově christianizovaných oblastech. Předními osobnostmi mezi těmito mučedníky byli biskupové svatý Vojtěch a jeho životopisec Bruno z Querfurtu, ale i Pět bratří poustevníků, o jejichž mučednické smrti napsal vyprávění rovněž Bruno z Querfurtu⁷⁹ nebo uherský Benedikt. Poměrně vzácní mezi světci, jimž byly v 10. a 11. století věnovány hagiografické legendy, jsou panovníci. Vedle českého Václava byl takto oslaven král východní Anglie Edmund, jehož Život sepsal Abbo z Fleury v roce 1004⁸⁰. První pokřtěný uherský král Vaik/Štěpán (zemřel 1038) dosáhl již svatosti bez mučednictví. Byl vlastně prvním ze sedmi evropských králů, kteří se stali světci v průběhu jednoho století⁸¹. Kanonizační legenda o svatém Štěpánovi byla napsána mezi lety 1077 a 1083⁸².

Funkce hagiografických spisů⁸³ reflektuje funkci samotných světců. Propaguje úctu k nim a vlastnosti, které světci v očích autorů, nebo spíše objednatelů či zadavatelů příslušných textů, ztělesňovali. Jsou současně výrazem sebevědomí institucí, v nichž a pro něž vznikly a jejichž patrony oslavovaly.

⁷⁹ K Pěti bratřím a úctě k nim srv. D. Řezanina, *Svatých Pět bratří v legendě a úctě*, 1. Texty, Kralupy nad Vltavou 1969; M. Derwich, *Kilka uwag w sprawie Pięciu Braci Męczenników*, [in:] *Cracovia - Polonia - Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 181–188; A. Witkowska, *Tradycje kultu Pięciu Braci Męczenników*, [in:] A. Witkowska, *Sancti*, s. 30–42. Ke stylu a způsobu podání popisovaných osobností v legendách Bruna z Querfurtu srv. R. Wenskus, *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt*, „Mitteldeutsche Forschungen” 5 (1956), passim.

⁸⁰ Srv. G. Klaniczay, *Holy rulers and blessed princesses. Dynastic cults in medieval central Europe*, Transl. É. Palmi, Cambridge University Press 2000, s. 62; R. Folz, *Saint Oswald roi de Northumbrie. Étude d'hagiographie royale*, „Analecta Bollandiana” 98 (1980), s. 55–64. K svatým panovníkům ve střední Evropě srv. též F. Graus, *La sanctification du souverain dans l'Europe centrale des Xe et XIe siècles*, [in:] *Hagiographie, cultures et sociétés. IVe–XIIe siècles. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris (2–5 mai 1979)*, Paris 1981, s. 559–572.

⁸¹ Srv. K. Szovák, *The Image of the Ideal King in Twelfth-century Hungary. Remarks on the Legend of St Ladislas*, [in:] *The Kings and Kingship in Medieval Europe*, ed. A.J. Duggan, London 1993, s. 243; R. Folz, *Les saints rois du Moyen Âge en occident (VIe–XIIIe siècles)*, „Subsidia hagiographica” 68 (1984) [Société des Bollandistes], s. 113.

⁸² Srv. R. Pražák, *Větší legenda svatého Štěpána krále*, [in:] *Legendy a kroniky*, s. 74.

⁸³ Funkci kultu světců a legend v době merovejské sleduje F. Graus, *Le funzioni*, s. 145–160.

Mohly sloužit jako argument k obraně pravosti ostatků světců i k obraně majetku darovaného světci. Především svatí panovníci mohli být využíváni k propagaci státní ideologie, jejímž nositelem byl „národní světec“, jako svatý Václav v Čechách⁸⁴.

Hagiografické legendy byly zpravidla určeny široké veřejnosti. Proto byly také psány v národních jazycích a skládány ve verších⁸⁵. Nebyly ovšem formulovány vždy pouze v psaném textu. Často byly výtvarně ztvárněny v rukopisech, kde přibližovaly historii světce negramotným panovníkům a jejich dvořanům, nebo na zdech kostelů, na vstupních dveřích do chrámů, na sloupových hlavicích, prostě na místech, kde mohly působit na široké publikum. Jedním z nejvýznamnějších dokladů výtvarně ztvárněné legendy ve střední Evropě zkoumaného období je Život svatého Vojtěcha zobrazený na dveřích hnězdenské katedrály⁸⁶. Jeho scénář byl s největší pravděpodobností zpracován podle nejmladšího středověkého života svatého Vojtěcha, legendy *Tempore illo* z 12. století⁸⁷ s použitím ostatních vojtěšských legend, a možná i ústní tradice⁸⁸.

⁸⁴ Jak byl „tvořen“ svatý mučedník na příkladu sv. Václava ukazuje L. Wolverton, *Hastening toward Prague. Power and Society in the Medieval Czech Lands*, Philadelphia 2001, s. 149–156.

⁸⁵ K nejstarším patří francouzské veršované legendy, které byly skládány od 10. století (nejstarší je *Vie de Saint Leger*), jejich „masový“ výskyt lze zaznamenat ve 13. století. Soupis a rozbor francouzských veršovaných legend podává U. Ernst, *Studien zur altfranzösischen Verslegenden (10.–13. Jahrhundert)*. *Die Legenden im Spannungsfeld von Chanson de geste und Roman*, Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1989.

⁸⁶ Hnězdenským dveřím byla tradičně věnována náležitá pozornost. Vedle četných dílčích studií však existuje pouze několik souborných prací, které postihují hlavní aspekty této památky. Klasickou prací je kolektivní monografie *Drzwi Gnieźnieńskie*, red. M. Walicki, 1–2, Wrocław 1956 (srv. především A. Gieysztor, *Drzwi Gnieźnieńskie jako wyraz polskiej świadomości narodowościowej w XII wieku*, s. 1–19). Z novějších prací srv. především J. Wierzbicki, *Drzwi Gnieźnieńskie*, Warszawa 1979; B. Mohnhaupt, *Typologisch struktuierte Heiligenzyklen: Die Adalbertsvita der Gnesener Bronzetür*, [in:] *Hagiographie und Kunst. Der Heiligenkult in Schrift, Bild und Architektur*, hrsg. von G. Kerscher, Berlin 1993, s. 357–368; A. Labuda, *Drzwi brązowe*, [in:] *Gniezno, pierwsza stolica Polski*, red. S. Pasiciel, Gniezno 1995, s. 123–126 (včetně starší literatury). T. Węclawowicz, *Legenda o świętym Wojciechu na Drzwiach Gnieźnieńskich przedstawiona*, [in:] *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*, red. A. Barciak, Katowice 1998, s. 279–291.

⁸⁷ Datování legendy není jednoznačné, kolísá v průběhu 12. století, přičemž není vyloučeno, že původní legenda z 12. století mohla být ve 13. století přepracována. Problematiku shrnuje T. Ginter, *Wątki hagiograficzne św. Wojciecha w ikonografii Drzwi Gnieźnieńskich*, „Kwart. Hist.” 108 (2001), 4, s. 21.

⁸⁸ Za předlohu ikonografického programu hnězdenských dveří považoval legendu *Tempore illo* především G. Labuda, *Drzwi brązowe*. R. Grzesik, *Tempore illo – dwunastowieczny*

Hagiography in the tenth and eleventh century

In her paper *Hagiografie v 10. a 11. Století*, Marie Bláhová of Charles University in Prague examines the early history of the development of this genre. First, she discusses what hagiography is and when and under what circumstances this branch of the Latin literature was born. The author points out to the ancient roots of hagiography (the second century). Next to the history and the causes of the emergence of hagiography, the paper presents the development of its forms and changes in the choice of types of holiness, which could be included in such works since the late antiquity until the eleventh century. Marie Bláhová has presented readers with a wide panorama of centers and individuals distinguished in creating and rewriting hagiographic literature, noting their role at the time of birth of a given work and its subsequent dissemination. This panorama is made up of activities of both various centers and literary circles in older Europe, i.e., Empire, England, France, Italy, and in Central Europe, namely Hungary, Czech and Poland.

Translated by: Agnieszka Tokarczuk

polski żywot św. Wojciecha, „Rocznik Gdański” 57 (1997), 4, s. 57–74; týž, *Uwagi o legendzie de sancto Adalberto episcopo*, „Roczn. Hist.” 63 (1997), s. 140–142, upozornil, že scénář dveří nezávisí tak přesně na legendě, jak chce Labuda. Na základě tohoto upozornění srovnal T. Ginter všechny vojtěšské legendy s ikonografií hnězdenských dveří a dospěl k výše uvedenému závěru. Srv. T. Ginter, *Wątki hagiograficzne*, s. 17–46.